

VITTEPRAËTJE

Het kwartaalblad van
Oudheidkundige Vereniging

Herderewich

Anno 2011

ISSN 1386-1484

15e jaargang, nr.

3

VITTEPRAETJE

Kwartaalblad van de Oudheidkundige Vereniging HERDEREWICH

Postbus 210.....3840 AE Harderwijk

E-mail: redactie@herderewich.nl Internet: www.herderewich.nl

Banknummer ING P3036192

Met in dit nummer:

Visserijberichten (5)	4
Hanzestad Harderwijk (1)	8
Harderwikers en/of Hierders (46)	20
Van alles wat ver-EEUW-igd (49)	28
Het ontstaan en verloop van de eendenhouderijen (2)	37

Agenda Oudheidkundige Vereniging Herderewich

- 10 september Open Monumentendag
Vischpoort gehele dag open
- 29 september Lezing **Harderwijk als visserijstad**
door Lammert Postma
Catharinakapel, vanaf 19.45 uur
- 24 november Lezing **De geschiedenis van Sint Nicolaas**
door Frits Booy
Catharinakapel, vanaf 19.45 uur
- 8 december Vrijwilligersavond in de Vischpoort
- 16, 17, 18 december Kerstmarkt op de Vischmarkt

Lezing: Harderwijk als visserijstad

Op 29 september is er een lezing over 'Harderwijk als visserijstad'. Veel mensen weten wel dat Harderwijk visserijstad is geweest, maar ons verenigingslid en voormalige stadgids Lammert Postma kan er veel over vertellen. Hij doorspekt zijn verhaal met anekdotes over visserij en boters die de Zuiderzee bevoeren. Uiteraard wordt de lezing geïllustreerd met beeldmateriaal. Het thema Visserijstad is actueel omdat er net visserijdag is geweest. In de lezing is aandacht voor de afsluiting van de Zuiderzee en de daarop volgende inpoldering. Na de lezing, die ongeveer 45 minuten zal duren, is er een pauze en hierna wordt de film 'En de zee was niet meer...' van cineast Bert Haanstra vertoond. De Catharinakapel is open vanaf 19.45 uur en de lezing begint om 20.15 uur. De capaciteit van de Catharinakapel is beperkt, dus vol is vol. De toegang is gratis

Bestuur uitgebreid met twee bestuursleden

De dringende oproep om zich te melden als bestuurslid heeft gehoor gevonden, want twee nieuwe bestuursleden hebben zich gemeld. Jan Mons wordt de nieuwe secretaris en Henk van Till is algemeen lid van het bestuur geworden. Hierbij stellen ze zichzelf even voor.

Jan Mons

Mijn naam is Jan Mons, 61 jaar oud. Ik ben niet geboren maar wel getogen in Harderwijk en 45 jaar werkzaam (geweest) bij de gemeente Harderwijk als beleidsadviseur. Daarbij natuurlijk ook in aanraking gekomen met de historie van onze stad. Via onder meer bouwvergunningen en bestemmingsplannen maar ook via archeologie. Ik mocht aan de wieg staan van het opstarten van een archeologiebeleid voor de gemeen-

te (beleidsnota's, archeologische verwachtingenkaart, verankering archeologische waarden in bestemmingsplannen). Archeologie heeft al sinds lange tijd mijn brede belangstelling. Sinds bezoeken aan onder meer Pompei, Paestum en Efese ben ik overtuigd geraakt van de grote waarde van onze bodemschatten.

Ik wil daarnaast ook tijd overhouden voor mijn andere liefhebberijen en hobby's. Het zijn er veel maar het meest in het oog springen: fietsen, zwemmen, tuinieren en theologie. Al fietsend – meestal met mijn vrouw Greetje of met vrienden – zijn vele Europese landschappen, stadjes en natuurgebieden voorbij gekomen. Ik leg dat alles graag vast op de "gevoelige plaat". Mijn indruk van "Herderewich" is een actieve en goed lopende vereniging met veel enthousiaste en deskundige leden. Ik hoop als secretaris van uw vereniging maar ook als lid van de werkgroep archeologie een klein steentje te kunnen bijdragen (of wegdragen) in het belang van de oudheidkunde in Harderwijk. Ik heb er in ieder geval veel zin in!

Henk van Till

Je woonplaats leer je kennen door je te verdiepen in haar geschiedenis. Toen ik negen jaar geleden hier kwam wonen, heb ik direct het boek "Geschiedenis van Harderwijk" gekocht. Als nieuw bestuurslid van Herderewich wil ik graag iets vertellen over mijn eigen geschiedenis. Mijn eigen geschiedenis begint in 1970 (eigenlijk iets eerder) toen ik werd geboren in Appingedam. Na 21 jaar ben ik verhuisd naar Groningen waar ik ondertussen Farmacie studeerde. Mijn interesse voor geschiedenis is pas ontstaan na mijn middelbare schooltijd. De geschiedenislessen over jaartallen, volkeren, landen en oorlogen waren niet echt inspirerend. Persoonlijke en lokale/regionale geschiedenis spreken mij meer aan.

Tijdens mijn studie heb ik onderzoek gedaan naar mijn stamboom en naar mijn familienaam "Van Till" of "Van Til" in het algemeen. En uiteraard heb ik mij verdiept in de geschiedenis van Stad en Ommeland. Na ruim zeven jaar ben ik samen met mijn vrouw Judy van den Berg verhuisd naar Almere, waar ik twee jaar als Apotheker heb gewerkt. Almere heeft een korte geschiedenis. Ik ben daarom al na vier jaar naar Harderwijk verhuisd. Sinds vijf jaar werk ik voor het Ziekenhuis St Jansdal. Vanuit de Ziekenhuisapothek ben ik verantwoordelijk voor de invoering en het gebruik van alle software die gebruikt wordt bij het voorschrijven en de distributie van geneesmiddelen. Na de geboorte van onze eerste twee kinderen ben ik lid geworden van Herderewich. Nadat ons derde kind naar school ging heb ik bij het bestuur aangegeven dat ik graag iets zou willen doen voor Herderewich. Ik hoop als (bestuurs)lid de komende jaren iets te kunnen betekenen voor Herderewich of voor de leden van Herderewich.

Visserijberichten (5)

K.Chr. Uittien

Een product van de voormalige werkgroep "Visserij" die bestond uit wijlen de heren Geerling Petersen, Henk Schiffmacher, Rinus Herzog en Jan Brands. Zij verzamelden alle visserijberichten uit de kranten van 1846 tot 1969.

Aflevering 5, 1865 t/m 1868

7 januari 1865

Harderwijker Schroefstoomboot Maatschappij.

Bij open water zal de dienst tussen Harderwijk en Amsterdam zodra mogelijk hervat worden op de gewone dagen en uren. Zij die enige vorderingen hebben ten laste van genoemde Maatschappij worden verzocht hun rekeningen uiterlijk voor 15 Januari in te zenden bij de agent.

De Directie

21 januari 1865

Harderwijk, 19 Januari. Aan J.K.Schaftenaar, van Gemeentewege belast met de bediening van het licht op de Vispoort, werd heden door de Burgemeester de aangename tijding medegedeeld, dat hij door de minister van Marine tevens is aangesteld als tijdelijk Rijkswachter bij dat licht op een tractement van f 100.-- 's jaars, als een beloning voor de steeds door hem betoonde zorg en netheid in het onderhoud van het aan hem toevertrouwde licht.

25 februari 1865

Een edele menslievende daad van twee onzer stadgenoten Berend Kok, metselaar en Gerrit Karssen, schilder, mogen wij niet onvermeld laten. De 15en Februari j.l. op 1/2 uur afstands van deze stad uit liefhebberij bezig zijnde met spieringkloppen, bemerkten zij, dat op 3.000 schreden afstands een Korporaal met de dood worstelde.

Bedoelde korporaal bezig met schaatsenrijden was namelijk op een gevaarlijke plaats plotseling in de diepte gezonken en bijna geheel onder het ijs geraakt, toen genoemde stadgenoten het genoeg mochten smaken hem met gevaar van eigen leven van een anders wissende dood te redden.

22 april 1865

Een vissersschuit (zijnde Bons) met inventaris zal door de Deurwaarder Bronsveld op Zaterdag de 29 dezer 's namiddags te twee uur aan de haven alhier publiek worden verkocht; zomede enig net- en touwwerk, kubben enz. alles op de plaats der verkoop te zien.

12 augustus 1865

Ondergetekende, varende met het nieuwe beurtschip, beveelt zich beleeftelijk in de gunst van Harderwijks ingezetenen tot het vervoeren van personen en goederen en tevens tot het verrichten van boodschappen, incasseringen van gelden, waarneming van Commissiën.

T.H.Kramer

14 juli 1866

Toestand der provincie Gelderland.

Te Harderwijk was de handel in ansjovis en bokking uit hoofde van de geringere vangst minder dan in 't jaar te voren.

29 maart 1867

Overveluwsch Nieuws. Raadsvergadering.

Punt 4: In overeenstemming met de havencommissie te bepalen, dat de eventueel te maken zeehaven uit de Oostzijde, dat is uit de tegenwoordige visserswijk zal uitgaan. De H.H. De Pril, Lettink, Noot en Van Vledder waren van oordeel, dat die haven uit de westzijde van de stad moet uitgaan, zijnde echter verder besloten om met het opmaken van het plan der nieuwe haven te wachten tot zekerheid zal zijn verkregen omtrent de uitvoering van het plan van de heer Beijerinck betreffende de indijking, droogmaking en in cultuur brenging van een gedeelte der Zuiderzee.

14 december 1867

Weldadige landgenooten. Woensdagavond j.l. zijn enige gezinnen in deze stad door een grote ramp getroffen. Een felle brand, onverwacht ontstaan, ontnam één hunner, Meindert Jansen, een aanvallig meisje van 4 jaar, dat te bed liggende in de vlammen omkwam, omdat het brandend viswant de weg naar de bedstede versperde en de redding ondoenlijk maakte. Hij zelf bevond zich in de Godsdienstoefening, die even een aanvang had genomen. Tevens werd al wat hij had door het vuur verteerd.

11 april 1868

Geachte Stadsgenoten,

Het is de ondergetekende Commissie een aangename taak U mee te delen, dat de gelden, door haar bijeen verzameld ten behoeve van hen, die schade hebben geleden bij de brand van 11 december j.l., de som hebben opgebracht van f 699,57 1/2, waarvan door haar is uitbetaald geworden f 495,90 aan Meindert Jansen, ten einde door aankoop van fuiken en netten hem weer in de gelegenheid te stellen zijn kostwinning te hervatten, zijnde verder f 84.00 verstrekt aan de burens voor de door deze geleden schade.

18 april 1868

In de nabijheid van Harderwijk is dezer dagen door drie Huizer vissers een viertal personen van een zinkend vaartuig gered en door hen naar Amsterdam overgebracht. Men roemt hun menslievende daad te meer, omdat zij tot dit laatste hun bedrijf moesten laten varen, zonder daarvoor beloning te kunnen ontvangen.

20 juli 1868

Gemeenteraad, punt 9.

Tenslotte verscheen de havenmeester G. Petersen ter vergadering en ontving uit handen van de voorzitter met gepaste toespraak een diploma van eervolle vermelding voor een door hem op de tentoonstelling van voorwerpen de visserij betreffende, in 1866 te Boulogne in Frankrijk gehouden, tentoongesteld Harderwijker vissersschuitje.

Een eigen magazine, boek, krant of jubileumuitgave?

PRESS BAKER maakt het geheel naar wens.
Voor een vrijblijvend gesprek, bel **06-23150044**
of mail naar **TheoBakker@pressbaker.nl**

Hazelaarlaan 9, 3843 JT Harderwijk
Ook voor uw communicatie, PR, advies, tekst,
actieve fotografie en al uw drukwerk

Kijk ook eens op www.pressbaker.nl

Kent u de geheimen van Internet? *OGB Design wel!*

OGB Design maakt websites met een perfecte koppeling tussen techniek en creativiteit. Op beide onderdelen levert OGB Design uitstekende prestaties. OGB Design biedt de ondersteuning die u nodig heeft en waar u om vraagt.

OGB Design

Meerkoetmeen 42
3844 XR Harderwijk
T: (0341) 433 444
F: (0341) 433 555
E: ogb@ogb-design.nl

*Creative
Webdesign*

Kijk ook eens op www.ogb-design.nl

Inleiding

Als inwoner en geschiedenisonderzoeker van Harderwijk voel ik mij geroepen om een artikel over de Hanze en de rol van Harderwijk als Hanzestad te schrijven.

Onze burgervader schrijft in de Stentor van 13 juni 2010 dat Harderwijk een zeer belangrijke positie had in de internationale Hanze. Natuurlijk uit oogpunt van promotie voor onze stad een mooie uitspraak. Maar was dat wel zo, hoe belangrijk was Harderwijk in de Hanzetijd en welke plaats nam het in de rangorde in? Na uitgebreid onderzoek van Duitse en Nederlandse boeken en geschriften en bezoeken aan archieven in oude Hanzesteden, waaronder Lübeck, Münster, Hamburg en Kampen en bestudering van de tolboeken van Arnhem, Lobith en de Sont (op de Hanze Hogeschool Groningen), wil ik mijn kennis aan het papier toevertrouwen. Ik wil de geschiedenis van onze mooie stad belichten ten tijde van het Hanzetijdperk. Het is niet mijn intentie volledig te zijn, maar oordeel zelf en wees vooral kritisch!

Algemeen

Het begrip Hanzestad heeft in de afgelopen jaren in Nederland een bijna mythische klank gekregen. Sla het telefoonboek van Kampen, Zwolle, Bolsward, Groningen of Harderwijk maar open en je vindt onder de letter H allerlei bedrijven en instellingen die zich tooien met de naam Hanze: Hanze Hogeschool, Hanze Parket, Hanze Assurantiën, Hanze Consultants, Hanze Antiquariaat. Er in ons land geen historisch fenomeen dat zozeer een merknaam is geworden als de Hanze. Maar het gaat nog verder: er zijn Hanzeroutes, Hanzemarkten, Hanzedagen, Hanzefestivals, Hanzeproducten zoals soep, mosterd en bier.

Kortom, de Hanze leeft ook in ons moderne bewustzijn.

Het voortleven van de naam Hanze is geen exclusief Nederlands fenomeen.

Ook in Duitsland leeft de Hanze volop, denk aan de grote merken Lufthansa, Hansabier en Hansaplast. De steden Hamburg en Bremen noemen zichzelf officieel Hanzestad (zie de kentekenplaten van de auto's van hun inwoners).

Gemeentebesturen en toeristische organisaties gebruiken de Hanze als hefboom om de exclusiviteit van hun stad of streek te benadrukken. Ook Harderwijk doet hier aan mee. In 2008 hield de heer Job Westrate een lezing over het onderwerp: "De Hanze, historisch fenomeen en City Marketing tool". Hij hield deze lezing op uitnodiging van onze burgemeester voor een klein gezelschap bestaande uit mensen die zich op een of andere wijze bezig houden met de promotie van onze stad. Dat heet tegenwoordig 'City Marketing.' Hij sprak daar over het verleden van Harderwijk als Hanzestad. Maar draagt de populariteit van de naam ook bij aan de kennis van het historische fenomeen Hanze? Hier moet ik concluderen dat de Hanze in alle hiervoor genoemde moderne uitingen meer mythe dan werkelijkheid is geworden. Dat is te verklaren omdat de afgelopen jaren het historisch onderzoek in een stroomversnelling is geraakt. Hieruit blijkt dat de Hanze als een uniek middeleeuws fenomeen moet worden beschouwd, dat vanuit moderne kaders nauwelijks te begrijpen is. Het is misschien aantrekkelijk om de Hanze als de voorloper van de Europese Unie te zien, maar dat is wel wat ver doorgevoerd.

Laten we proberen greep te krijgen op de werkelijkheid van de Nederlandse Hanzesteden waaronder Harderwijk. Als we kijken welke steden in Nederland deel hebben uitgemaakt van de Hanze, blijkt dat er nooit lijsten zijn opgesteld van de steden die lid waren. Wel zijn er een groot aantal stedenlijsten (de eerste dateert van 1407), maar die zijn met een ander doel opgesteld. Vaak zijn dit lijsten, volgens welke de steden ten gunste van een bepaalde Hanzeatische onderneming, een gezantschap of hulpverlening voor een andere Hanzestad e.d. aangeslagen werden, dus inschrijvingsregisters of tarievenlijsten. Daarbij komen lijsten, op grond waarvan de uitnodiging tot de Hanzedagen geschiedde; verder komen in de "recessen" opgaven voor van op de Hanzedagen vertegenwoordigde of zich wegens het niet verschijnen verontschuldigde steden. Daaruit mogen we nog niet concluderen dat die steden ook lid waren van de het Hanzeverbond.

Dikwijls ontbreken er gevestigde Hanzesteden; vaak ook treft men er, vooral in de aanvangsperiode, namen aan van steden, die geen Hanzesteden waren.

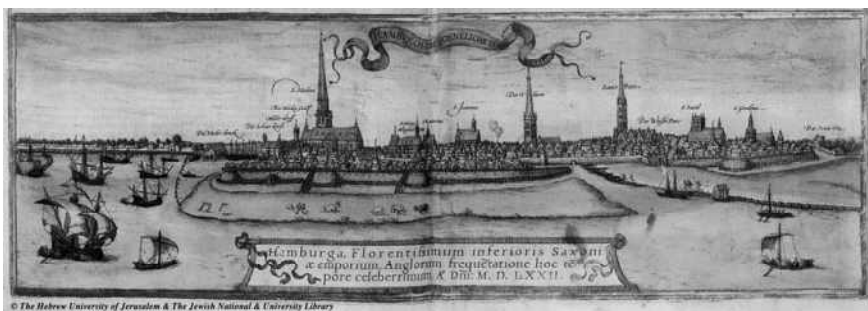

Toch is het mogelijk door onderlinge vergelijkingen van de stedenlijsten en door raadpleging van andere bronnen een duidelijk beeld te scheppen welke Nederlandse steden lid waren van dit Hanzeverbond. Voor kleinere Nederlandse steden is het nog moeilijker om het bewijs van lidmaatschap te leveren. Verschillende Nederlandse stedengroepen maakten met meer en minder succes deel uit van Duitse Hanzeverbonden. Voor wat Harderwijk betreft: onze stad heeft deel uitgemaakt van de Hanze, hoewel het nooit een officieel tintje heeft gekregen. Het is één van de oudste Nederlandse Hanzesteden.

De oudste Nederlandse Hanzesteden (mogelijk vanaf 1280)

De vier steden aan de Zuiderzee, Deventer, Zutphen, Harderwijk en Elburg én Groningen zijn op grond van bronnen in de vroegste periode van de Duitse Stedenhanze aan te merken als de oudste Hanzesteden en we mogen met zekerheid aannemen dat zij toen ook de enige Hanzesteden waren.

Dat wordt bevestigd doordat zij vaak als groep naar buiten optraden. Al tijdens de grondvesting van de Duitse Hanze (tegen het eind van de vijftiger jaren van de 13^e eeuw) kwamen zij voor. Alle andere "Zuiderzeesteden" (alle Oost-Nederlandse hanzesteden werden daarmee aangeduid) zijn pas later in de Hanze opgenomen, terwijl de kleinere steden nog later en dan slechts bij overlevering verschijnen.

Een oude kaart van Hamburg, een van de belangrijkste Hanzesteden

Voor de ontwikkeling van de handel van de IJsselsteden met de Scandinavische landen – dus ook voor Kampen en Zuiderzeesteden, als Harderwijk en Elburg – zijn de economische veranderingen, die in de 13^e eeuw in Noord- en West-Europa plaatsvonden, van de grootste betekenis. Deze omwenteling werd ingeluid door de Duitse kolonisatie in de 12^e eeuw van de Oostzeegebieden ten Oosten van de Elbe.

Omstreeks 1160 werd Lübeck gesticht. Deze stad werd de eerste schakel in een lange rij handelssteden, langs de Oostzeekust gelegen, zoals Wismar, Stralsund en Greifswald, van waaruit Duitse kooplieden met tomeloze energie opereerden. Nog voor het midden van de 13^e eeuw waren deze erin

Stadspoort van Lübeck

geslaagd hun Wendische en Russische concurrenten uit het Oostzeegebied te verdrijven en verloren de Scandinavische handelaren van jaar tot jaar terrein. Zodra ze verenigd waren in het machtige Hanzeverbond, zagen de Duitse kooplieders kans in de grote Noordse rijken Denemarken, Noorwegen en Zweden handelsvoorrechten te verwerven, waardoor deze staten economisch vrijwel geheel van hen afhankelijk werden.

De intensivering van de handel in het Oostzeegebied heeft voor West-Europa grote gevolgen gehad. Tussen oost en west vond weldra een zeer levendige ruil van goederen plaats. Eerst maakte deze handel gebruik van de landweg tussen Hamburg en Lübeck maar in de 13^e eeuw kozen de kooplieders met hun koggen (een groot en stabiel scheepstype, dat ongeveer 30 meter lang en 4 meter breed was) meer en meer de directe weg om Kaap Skagen, de noordpunt van Denemarken, teneinde van de Noordzee (toen nog Westzee geheten) in de Oostzee te komen en omgekeerd.

De Kamper Kogge, een replica van een middeleeuws Koggeschip

Door hun gunstige ligging – halverwege Noord-Europa en het economisch zo belangrijke Vlaanderen – en hun reeds bestaande handelsrelaties met het noorden, hebben vooral de IJsselsteden en in mindere mate ook enkele Zuiderzeesteden, waaronder Harderwijk, kunnen profiteren van de zich snel ontwikkelende oost-west vaart.

Deventer

De belangrijkste onder de vijf genoemde steden was de oude IJsselstad Deventer, in het toenmalige Oversticht Utrecht, de huidige provincie Overijssel. Al in de tijd van Karel de Grote wordt er over de “portus Daventre” gesproken als van een plaats van koophandel. Later brachten de burgers van Deventer de uitgebreide handel te water en te land tot stand met het Rijnland en de naburige Westfaals-Nedersaksische gebieden, met de Oostzee, naar Bergen, naar Holland, Vlaanderen en Engeland. Later werd Deventer in deze internationale handel overvleugeld door Kampen. Toch was de positie van Deventer als stad van de jaarmarkten onbetwist. Bij deze jaarmarkten, die viermaal, later vijfmaal per jaar werden gehouden, stroomden de kooplieden uit de verre streken van Noord- en Oostzee tezamen.

De grandeur van deze Hanzestad is te zien aan de statige huizen aan de IJssel

Zelfs omstreeks 1650 wordt er nog het volgende van Deventer vermeld: *“De beroemde stad Deventer, wesende bij veelen naest Antwerpen ende Amsterdam voor de derde coopstadt van alle de Nederlande gheacht”.*

Zutphen

In concurrentie met Deventer kwam het hoger gelegen Zutphen op, begunstigd door de landheren, de graven, later de hertogen van Gelre. Internationale handel en markten vormden ook voor Zutphen de grondslagen van de welvaart.

Harderwijk en Elburg

Van de Hanzesteden aan de Zuiderzee, Harderwijk en Elburg, was Harderwijk de belangrijkste. De handel vanuit Harderwijk, vooral over het water, deed nauwelijks onder voor die van Zutphen. Door hun gunstige ligging – halverwege Noord-Europa en het economisch zo belangrijke Vlaanderen – en hun bestaande handelsrelaties met het noorden, hebben ze vooral kunnen profiteren van de zich snel ontwikkelende oost-westvaart. Voor de Zuiderzeesteden zoals Harderwijk, is de Hanze nooit meer dan een hulpmiddel geweest.

Groningen

Groningen, ver in het noordoosten van Nederland gelegen, is gegroeid uit een Saksische nederzetting in Friese omgeving en heeft “van alters her seit Anbeginn die deutsche Hanse mit gehalten”. Omstreeks 1300 had de stad haar hoogtepunt in de buitenlandse handel. Later ging deze positie verloren door de handel, die zich voornamelijk bezig hield met de inlandse producten van de bloeiende landbouw in de streek rondom Groningen. De Groninger graan- en paardenmarkten kregen van verre bezoek. Rond 1400 is er verwijdering ontstaan tussen Groningen en de Hanze, maar in 1422 wordt Groningen weer toegelaten tot de Hanze; daarna blijft het de Hanze tot het einde trouw.

Na deze inleiding volgt de Hanzegeschiedenis van Harderwijk.

Harderwijk

De middeleeuwse Gelderse steden, waaronder Harderwijk, zijn, in de periode waarin ze ontstaan of gesticht zijn van een overwegend agrarisch karakter. Dit heeft tot gevolg gehad dat er ongeveer evenveel agrarische bedrijvigheid als handel en nijverheid gevestigd was.

De middeleeuwse stad kan gezien worden als een door muren en poorten beschermde, uit het landrecht geëximeerde* agglomeratie van personen, die zich bezig hielden met handwerk, handel en verkeer, akkerbouw en veeteelt, in verschillende steden uiteraard in ongelijke mate. Zo was Harderwijk hoofdzakelijk afhankelijk van de handel en nijverheid.

Door de natuur karig bedeed, en gelegen op een voor landbouw weinig geschikte bodem, waren de bewoners van de uithoek van de Veluwe genoodzaakt hun toevlucht te zoeken tot zee, om zo hun bestaan te verbeteren. Visserij en scheepvaart vormden dan ook vanaf de vroegste tijden inkomsten voor de ingezetenen van Harderwijk. Waarschijnlijk lang voordat het stadsrechten kreeg was Harderwijk een nederzetting van vissers. Later werd Harderwijk het centrum van de haringvisserij. "Harderwijkers" waren tot ver over de landsgrenzen befaamd. Deze bokkingen werden door handelaren met overhuidse karren tot in Keulen en Parijs aan de man gebracht. Het waren op spanen van eikenhout gerookte goudgele haringen.

Daarnaast waren de scheepvaart en handel een voornaam middel van bestaan. Het oudste stadzegel van Harderwijk drukt dit uit; het laat een koggeschip zien, met volle zeilen, varende voor de wind.

Een van de oudste keuren van Harderwijk bepaalde dat wie schepen (bestuurder) van Harderwijk werd, moest beloven, zolang hij dit ambt bekleedde, *"buten dunen nyet to varen, tensy by consent der [mede] scepen"*. In het jaar 1231 ontving de stad (civitas) Harderwijk van graaf Otto II het recht om een week- en drie jaarmarkten te houden, met alle daaraan verbonden vrijheden en onaantastbaarheid (integritas) van de daar te koop gebrachte goederen. Harderwijk kreeg dezelfde rechten als Zutphen. De graaf vroeg er wel iets voor terug. De watertol moest betaald worden en wanneer hij twee of drie nachten in de stad vertoefde, moesten de burgers hooi en stro leveren voor zijn paarden en die van zijn gevolg. Bleef hij langer dan betaalde de graaf de meerkosten van zijn verblijf. Eigenlijk mocht de graaf deze rechten niet geven, want dat was voorbehouden aan de keizer van Duitsland, maar diens macht was door twisten met de pausen verzwakt. Daarom gaven de graafschappen zelf maar rechten aan de jonge steden. De aan Harderwijk en andere steden verleende vrijheden vervielen dan door het rijksvonnis van 1310, waarbij de keizer Hendrik zonder keizerlijke vergunning verleende voorrechten herriep.

* = vrijgesteld

Hij gaf de graaf wel gelijktijdig toestemming de rechten opnieuw vast te stellen, maar het duurde nog twee jaar, tot 1312 eer Harderwijk zijn stadsrechten terugkreeg. Er veranderde ook iets aan de inhoud van de rechten. In 1231 *civitas* genoemd, werd de stad nu *opidum* genoemd, de poorters *opdani* in plaats van *cives*.

Van de Zutphense rechten is dan geen sprake meer. Harderwijk mocht de markten houden maar met dien verstande dat de jaarmarkt niet langer dan 14 dagen mocht duren. Bij de bepaling omtrent hooi en stro werd een bepaling toegevoegd; als de graaf te velde lag, moest de stad hem wekelijks drie met twee paarden bespannen karren met vis leveren. Als hij op vrijdag ook in de stad was, moest hem een schotel vis worden geleverd (vrijdag - visdag). Daarnaast moest men, indien de graaf in oorlog was, manschappen voor de strijd leveren. Het blijft gissen waarom Harderwijk werd beknut in haar rechten. Overigens is het interessant om vast te stellen dat Harderwijk van 1310 tot 1312 dus feitelijk geen stad meer was.

De handel was voor het Harderwijk van die tijd een belangrijke bron van inkomsten. Dit was vooral te danken aan de gunstige geografische ligging. De handel schiep vanaf de 13^e eeuw voor de opkomende nijverheid, en voor de akkerbouw en veeteelt, de gelegenheid om haar producten een marktgebied te verzekeren. Daarnaast opende de ligging aan zee mogelijkheid deel te nemen aan de doorvoerhandel en de mogelijkheid vreemde producten te betrekken en te verhandelen in het Gelderse gebied en daarbuiten. Deze handel, die nauw samenging met de vrachtafvaart, die door Harderwijker schippers in dienst van kooplieden werd uitgeoefend, had als achterland het Rijnland en de stad Keulen. Hierdoor werden de Zuiderzee- en IJsselsteden belangrijke handelscentra. Voor Harderwijk was de doorvoerhandel en import en export het belangrijkste, dit samen met de drie jaarmarkten die men mocht houden. Deze jaarmarkten dienden vooral het interlokale en interregionale handelsverkeer, dat zich in de loop van de 14^e eeuw tot groothandel ontwikkelde en eveneens in toenemende mate buiten de jaarmarkten plaats vond. Voor Harderwijk, liggend op de grens van water en land was dit een gunstige ontwikkeling.

De Rijn, Maas, Waal en de IJssel boden goed bevaarbare toegangs- en uitgangswegen, terwijl de zijrivieren van de IJssel, de Berkel en de Oude IJssel, belangrijk waren voor de binnenvaart. Ook de landverkeerswegen vervulden een belangrijke rol. De weg van Zwolle naar Utrecht verschaftte Harderwijk een directe verbinding naar deze steden. Ook de aftakking vanaf Apeldoorn naar Harderwijk was belangrijk. Vandaar kon men Deventer, Arnhem of Duitse steden als Keulen bereiken. De handel van de Gelderse riviersteden heeft dan ook altijd een regionaal karakter gehad, van de overige steden in Gelre zijn alleen Harderwijk en Elburg belangrijk geweest voor de Hanze.

MULTITOON

VERRASSEND ONGEWOON!

Kringloopartikelen
voor een
betaalbare prijs

inboedelservice:
bezemschoon
opleveren van woning
of kantoor

oppimpen van
meubels naar uw
wensen en ideeën

MULTITOON: DE
WINKEL VOOR
KWALITATIEVE EN
BETROUWBARE
GOEDEREN!

ophalen en
bezorgen van
goederen

Multitoon winkel
Gelreweg 7
3843 AN Harderwijk
0341-274480

Multitoon werkplaats
Gelreweg 4B (ingang
Graaf Ottolaan)
3843 AN Harderwijk
0341-274480

Zij waren dan ook al vroeg lid van de Hanze, terwijl Arnhem en Nijmegen later veel moeite moesten doen om lid te worden. Harderwijk was voor het grootste deel ingesteld op de overzeese handel en behoorde daarom meer bij IJsselsteden zoals Kampen. In Harderwijk was vooral de vishandel die zich richtte op Rijnland, en vooral op Keulen, van betekenis.

Over de nijverheid een enkele opmerking. Elke middeleeuwse stad had bij haar vroegste ontstaan een aantal handwerkers als inwoners. Het is ondenkbaar, dat een stad of nederzetting, zonder handwerkers kon bestaan. Deze handwerkers zullen in aanvang in hun eigen behoeften hebben voorzien, maar door de groei konden ze niet aan alle behoeften die ontstonden voldoen. Dit had tot gevolg dat in de steden het aantal gilden en de verscheidenheid aan het handwerk toenam. In de late middeleeuwen ontstonden in de Gelderse steden de volgende ambachten: schoenmakers, leerbewerkers, metselaars, timmerlieden, smeden, kuipers, pelswerkers, bakkers, vleeshouwers, klompenmakers, kleermakers, schippers, manden- en korfvlechters, brouwers, harnasmakers. Daarnaast vestigden zich wevers, vollers en ververs. Ze vonden hun klanten niet alleen in de stad, maar ook op het omringende platteland. In Harderwijk maakten de ambachtlieden een niet onbelangrijk deel van de stedelijke bevolking uit, mogelijk wel zo'n 40%. Er kwamen -naast verwerking van huiden en vellen- visrokerijen, olieslagerijen, kuiperijen, korfvlechterijen, touwslagerijen en dergelijke ondernemingen voor, die vooral in een lokale behoefte konden voorzien. Kuiperijen en korfvlechterijen hielden verband met de export van vis.

De lakennijverheid in Harderwijk kwam vooral in de 15^e eeuw op. Een stedelijk keur uit 1434 vermeldt, dat de Harderwijker lakenbereiders naast Spaanse en Schotse wol ook wol van Veluwe schapen verwerkten. Uit een raadsbesluit van 1448 blijkt, dat het aan de wolwevers was toegestaan een gilde te vormen. In hoeverre de Harderwijker lakenindustrie tot export kwam is niet duidelijk. In een toltarief van de Duitse Orde van omstreeks 1450 worden lakens vermeld; eerdere vermeldingen van lakens uit Harderwijk geven geen zekerheid over de export omdat het daarbij kan gaan om vervoerde lakens van elders. Daarbij komt nog, dat de tolregisters geen zekerheid bieden omtrent de herkomst, omdat het voorkwam, dat men (ter verlichting van de tollasten) een andere dan de werkelijke herkomst opgaf. Leidse of Amsterdamse lakens werden vanwege de betere kwaliteit zwaarder belast dan lakens uit Harderwijk.

Harderwijk op retour

Als handelsstad sloot Harderwijk zich aan het eind van de 13^e eeuw aan bij de machtige Duitse organisatie van kooplieden en handelssteden, de Hanze – een verbond waarvan ook de meeste andere steden in het oosten van ons land deel uitmaakten.

Behalve in het Rijnland kon men de Harderwijkers schippers vinden in het Oostzeegebied, in Noord-Duitsland, Noorwegen, Engeland en Vlaanderen. De schippers en handelaren waren internationaal georiënteerd.

In de 15^e eeuw begon de betekenis van de handel terug te lopen. De concurrentie van de Hollandse steden werd steeds groter.

De verandering van de Zuiderzee (vooral ter hoogte van de steden aan de oostkust) speelde hierin een rol. Bovendien bezat Harderwijk in de Hanzetijd geen echte haven.

Daarbij kwam de oorlog tussen Gelre en de Bourgondische (en later de Habsburgse) vorsten, die voortdurend uitbreiding van hun gebied zochten, waardoor Harderwijk als handelsstad ten onder ging. De grote stadsbrand van 1503 was eveneens een zware slag. Ook de schepen werden groter en de diepgang nam toe. De schepen meerden aan bij de bruggen, die van de Hogebruggepoort en de Lagebruggepoort (Vischpoort) de zee in liepen. Voor Harderwijk lag namelijk een ondiepte, de Harder. Als de schepen niet aan konden meren werden zij buitengaats gelost door middel van kleine bootjes. De ambachtslieden die deze bootjes bestuurden heetten bootschuivers en vielen onder het gilde van Sint-Nicolaas of kramersgilde.

Het eerste plan om in Harderwijk een haven te maken was van Jan van Schoorl, ingenieur en domheer van Sint Marie te Utrecht (1549).

Hij had daarvoor octrooi gekregen van Karel V. Het plan werd echter niet uitgevoerd. Een tweede plan, dat in 1595 met steun van schepenen en raad en met financiële steun van de Raad van State uitgevoerd zou worden, naar het ontwerp van de Alkmaarder ingenieur Adriaan Antoonszoon, strandde eveneens op het gebrek aan gelden.

Pas in 1650, toen de Hanze op zijn retour was, slaagde het bestuur van Harderwijk er in een haven te realiseren. De benodigde fondsen werden verkregen van de Generaliteit, de Raad van State, de Admiraliteit van Amsterdam, de provincies Gelderland en Overijssel en de stad Amsterdam en verder door leningen en vrijwillige bijdragen van de gilden en burgers. Door een enorme storm, van 22 oktober 1669, werd de haven vrijwel geheel vernield.

Harderwijk was lid van de Hanze vanaf 1285 tot 1628. Voor Harderwijk begon de kentering omstreeks 1500. Zo begon in de 16^e eeuw de teruggang van de zeehandel, enigszins gecompenseerd door de handel over land met Keulen. De rol van Harderwijk als belangrijke handelsstad was grotendeels uitgespeeld. Het lot van een klein provincieplaatsje werd Harderwijks deel.

Wordt vervolgd

Stichting Rondeel voor cultuurhistorische rondleidingen in Harderwijk

Sinds jaar en dag verzorgen wij stadsrondleidingen voor personeelsverenigingen en andere groepen die op nostalgische wijze een gezellige dagbesteding wensen met een begeleide rondleiding in de oude veste van Harderwijk.

Voor de rondleidingen wordt geen tarief berekend. Wij verwachten een vrijwillige donatie voor ons monumentenfonds. Onze stichting is aangemerkt als een ANBI-instelling.

Er zijn ook regelmatig vacatures voor nieuwe gidsen en bestuurlijke medewerkers. Momenteel zoeken wij m.n. een nieuwe secretaris

Heeft u iets te vieren? Neem dan contact met ons via telefoonnummer **0341- 431955** of mail naar contact@rondeelharderwijk.nl

Zie ook onze website: www.rondeelharderwijk.nl

Harderwiekers en/of Hierders (46)

R. Uittien-Jacobs

Onderstaande kwartierstaat gaat over een bij veel Harderwijkers bekende familie. Henk de Vroom was directeur van Bouwbedrijf H.J. de Vroom en Zn dat veel bouwwerken op zijn heeft naam staan, o.a. de voormalige Linneausschool in de wijk Stadsdennen, tegenwoordig een Islamitische school. Er zijn er heel wat woningen en flats in die wijk gebouwd en ook het Dolfinarium is door dit bedrijf gebouwd. Zijn broer Evert was de woning- en utiliteitsbouwer en broer Aalt deed de wegenbouw, riolering en kabelwerken. Ik heb me laten vertellen dat ze oorspronkelijk uit Noord-Brabant kwamen.

De eerste Harderwijker De Vroom was Albertus, bierbrouwer uit Zutphen. Hij kocht in 1819 een bierbrouwerij in de Smeepoortstraat. Heel lang hebben ze daar gewoond. De laatste, kan ik me herinneren, was de rijwielhersteller Johan Cunierus, getrouwd met Elisabeth Meerens. Een zoon van hen was directeur van de Tefalfabrieken. Er woonde ook nog een zus van de fietsenmaker, Alida die met de onderofficier Van Schaik was gehuwd. Wanneer het pand verkocht werd weet ik niet. Iedereen herinnert zich wel de brand in het gebouw, waarbij in 1998 twee brandweermannen en een bewoner om het leven kwamen. De herbouw heeft lange tijd stilgelegen door een conflict tussen aannemer en onderaannemer, maar het pand is uiteindelijk weer in zijn oude glorie hersteld.

Tenzij anders vermeld, zijn alle geboorten, dopen, huwelijken en overlijdens te Harderwijk en is de godsdienst Nederlands Hervormd. Gebruikte afkortingen: geb. > geboren, ged. > gedoopt, otr. > ondertrouwd, tr. > getrouwd, † > overleden, begr. > begraven.

Generatie I

- 1 **Hendrik Jan de Vroom**, aannemer, geb. 3-12-1921, † 3-12-1991 op 70-jarige leeftijd. Gehuwd met **A.J. Dijkstra**, geb. circa 1924.

Ouders:

- 2 **Hendrik Jan de Vroom**, timmerman, geb. 26-12-1887, † op 87-jarige leeftijd, begraven 6-9-1975. Woonden resp. Kerkstraat, wijk A, huis 101, Doelenstraat 68, Hierdenseweg 23-11-15.
Gehuwd op 23-jarige leeftijd op 22-2-1911 met de 17-jarige
- 3 **Margrieta Gerards**, geb. 21-5-1893, † op 72-jarige leeftijd, begraven 8-9-1965.

Grootouders

- 4 **Everhardus de Vroom**, timmerman, geb. 30-12-1853, † 6-2-1941 op 87-jarige leeftijd. Gehuwd (2) op 53-jarige leeftijd 11-12-1907 met **Antjen Schaftenaar**, 40 jaar oud, geb. Hierden 7-7-1867, † 3-3-1941 op 73-jarige leeftijd, begraven op 6-3-1941.
Gehuwd (1) op 32-jarige leeftijd 15-9-1886 met de 21-jarige
- 5 **Jannetje Bos**, geb. 23-7-1865, aan de Kerkstraat, † 30-6-1906 op 40-jarige leeftijd.
- 6 **Gijsbartus Johannes Gerards**, schoenmaker, tuinman, geb. 2-8-1864, † 28-2-1950 op 85-jarige leeftijd, woonde in Tonsel, aan de Kleine Grindweg, huis 241, later Tuinstraat 49. Gehuwd op 24-jarige leeftijd 8-8-1888
- 7 **Margrieta Hendriksen**, geb. 3-11-1866, † 24-12-1938 op 72-jarige leeftijd.

Overgrootouders

- 8 **Hendrik Jan de Vroom**, voerman, geb. 11-1-1823, † 9-2-1911 op 88-jarige leeftijd. Bev.reg. 1850-1855: wijk 2, huis 60 Bruggestraat. Gehuwd op 23-jarige leeftijd 25-3-1846
- 9 **Jacobje Lokhorst**, geb. Doornspijk 8-1-1814, † 22-7-1882 op 68-jarige leeftijd. Gehuwd (1) op 28-jarige leeftijd op 6-7-1842 met **Gerrit Jan Nijhoff**, 24 jaar oud, voerman, geb. Zwolle 21-10-1817, † 27-11-1844.
- 10 **Hendrik Bos**, voermansknecht, stalknecht, daghuurder, geb. Amersfoort 16-10-1829, † 10-5-1889 op 59-jarige leeftijd. Bev.reg. 1850-1855 : wijk 2, Vijhestraat 6, kwam oktober 1853 van Soest. Gehuwd op 26-jarige leeftijd 7-5-1856 met de 19-jarige
- 11 **Aaltjen van 't Pad**, geb. 21-11-1836, † 9-6-1903 op 66-jarige leeftijd.
- 12 **Gijsbertus Evert Johannes Gerards**, schoenmaker, geb. 11-2-1823 (gezindte: Ned.Herv.), † 20-9-1884 op 61-jarige leeftijd. Bev.reg. 1850-1855 : wijk 5, 1e gedeelte Grote Haverstraat 61, wijk 7, huis 42 Haverstraat. Gehuwd op 21-jarige leeftijd 3-7-1844 met de 19-jarige
- 13 **Gijsbertje van Beek**, geb. Ermelo 24-8-1824, † 26-5-1894 op 69-jarige leeftijd.
- 14 **Olof Hendriksen**, schippersknecht, visser, geb. 31-1-1831, † 18-1-1904 op 72-jarige leeftijd. Bev.reg. 1862-1870: wijk 9, huis 83a Oosterwijk. Gehuwd (2) op 41-jarige leeftijd 16-10-1872 met **Eva Jansen**, 28 jaar oud, geb. 1-7-1844, † 13-11-1873 op 29-jarige leeftijd. Gehuwd (3) op 44-jarige leeftijd 13-10-1875 met **Fennetje Klaassen**, 32 jaar oud, geb. 7-8-1843, † 14-2-1904 op 60-jarige leeftijd. Bev.reg. 1870-1880: wijk 4, huis 28 Israëlstraat. Gehuwd (1) op 28-jarige leeftijd 29-6-1859 met de 28-jarige 15 **Wilhelmina Maria Schaftenaar**, geb. 15-5-1831, † 13-9-1871 op 40-jarige leeftijd. Gehuwd (1) op 24-jarige leeftijd 17-10-1855 met **Johannes Theodorus Gerards**, 29 jaar oud, kledermaker, koopman in klederen, geb. 23-4-1826 (gezindte: Ned.Herv.), † 21-2-1856 op 29-jarige leeftijd. Bev.reg. 1850-1855 : wijk 7, huis 42 Haverstraat.

Betovergrootouders:

- 16 **Pieter de Vroom**, wijnkoper, bierbrouwer, ged. Zutphen 8-12-1796, † 7-2-1876 op 79-jarige leeftijd.
Bev.reg. 1850-1855 : wijk 1, Smeepoortstraat 35.
Gehuwd op 21-jarige leeftijd Zutphen op 4-11-1818 met de 20-jarige
- 17 **Alberdina Johanna Soeters**, ged. Zutphen 28-2-1798, † 12-1-1871 op 72-jarige leeftijd.
- 18 **Evert Geerlofs Lokhorst**, landbouwer, geb. Doornspijk 13-11-1787, ged. aldaar 18-11-1787.
Gehuwd (2) op 35-jarige leeftijd Doornspijk 11-4-1823 met **Reintje Haverkamp**, dienstmaagd, geb. Doornspijk circa 1798.
Gehuwd (1) op 25-jarige leeftijd Doornspijk 25-3-1813 met
- 19 **Marrigjen Jans Deesen**, geb. Doornspijk 5-10-1777, ged. Doornspijk 12-10-1777, † Doornspijk 10-1-1818 op 40-jarige leeftijd. Gehuwd voor de kerk (1) op 29-jarige leeftijd Doornspijk 7-6-1807 met **Reijn Windhouwer**, geb. Doornspijk circa 1778, † Doornspijk vóór 1813.
- 20 **Jan Jansen Bos**, stratenmaker, geb. Voorthuizen 28-3-1805, † Maartensdijk 6-9-1859 op 54-jarige leeftijd.
Gehuwd op 22-jarige leeftijd Amersfoort 27-6-1827 met de 23-jarige
- 21 **Maria Staal**, ged. Amersfoort 3-5-1804, † Maartensdijk 12-2-1870 op 65-jarige leeftijd.
- 22 **Willem Petersen van 't Pad**, daghuurder, landbouwer, geb. 27-4-1799, ged. 2-5-1799, † 12-12-1874 op 75-jarige leeftijd.
Bev.reg. 1850-1855 : wijk 7, huis 59 Haverstraat. Gehuwd op 19-jarige leeftijd 5-2-1819 met de 21-jarige
- 23 **Neeltje Gerritsen**, geb. 28-12-1797, ged. 11-1-1798, † 31-8-1869 op 71-jarige leeftijd.
- 24 **Johannes Gerards**, sergeant, geb. Enkhuizen 13-12-1785, ged. (RK) Enkhuizen 20-2-1786 (getuige: Grietje van Rijssel), † 16-3-1830 op 44-jarige leeftijd.
Gehuwd op 29-jarige leeftijd 27-10-1815 met de 23-jarige
- 25 **Giesje Mulder**, geb. 15-2-1792, ged. 16-2-1792, † 20-5-1848 56-jarige leeftijd.
- 26 **Evert van de Beek**, daghuurder, geb. Ermelo 18-9-1803, ged. Ermelo 2-10-1803, † Hierden 21-9-1837 op 34-jarige leeftijd.
Gehuwd (2) op 23-jarige leeftijd 13-4-1827 met **Aaltjen Beerts** (Eijberts), 26 jaar oud, daghuurster, geb. Hierden 14-9-1800 en ged. 15-9-1800, † Hierden 27-4-1854 op 53-jarige leeftijd.
Gehuwd (1) op 20-jarige leeftijd Ermelo 15-1-1824 met de 36-jarige
- 27 **Willemtien Borren**, geb. Elspeet 26-3-1787, ged. Elspeet 28-3-1787, † Ermelo 2-3-1825 op 37-jarige leeftijd.

- 28 **Sjoert Hansen Hendriksen**, schipper, geb. 24-1-1801, ged. 29-1-1801, † 6-11-1835 op 34-jarige leeftijd.
Gehuwd op 27-jarige leeftijd 22-2-1828 met de 27-jarige
- 29 **Margaritha Viel**, werkvrouw, geb. 29-5-1800, ged. 5-6-1800, † 6-10-1854 op 54-jarige leeftijd. Bev.reg. 1850-1855 : wijk 9, huis 39 Vischmarkt.
- 30 **Giesbert Schaftenaar**, daghuurder, geb. 11-1-1798, ged. 18-1-1798, † 13-11-1868 op 70-jarige leeftijd. Bev.reg. 1850-1855 : wijk 5, 1e gedeelte Grote Haverstraat 61.
Gehuwd op 20-jarige leeftijd 4-12-1818 met de 20-jarige
- 31 **Johanna Petronella Beekman**, ged. Amsterdam 23-2-1798, † 2-2-1879 op 80-jarige leeftijd.

Oudouders:

- 32 **Hendrik Jan de Vroom**, koopman, geb. Zutphen circa 1755,
† Zutphen 22-4-1814.
Gehuwd met
- 33 **Aaltje Gerritsen**, winkelierster, geb. vóór 1776.
- 34 **Laurens Soeters**, schoolonderwijzer, geb. circa 1776,
† Zutphen 26-5-1825.
Gehuwd met
- 35 **Dirkje ten Hones**, geb. vóór 1778, † na 1839.
- 36 **Geerlof Gerrits Lokhorst**, landbouwer, ged. Doornspijk
24-6-1742, † Doornspijk 25-3-1829 op 86-jarige leeftijd.
Gehuwd voor de kerk op 29-jarige leeftijd Doornspijk
10-5-1772 met de 26-jarige
- 37 **Jacobjen Gerrits Zandvliet**, ged. Doornspijk 31-10-1745,
† Doornspijk 18-1-1822 op 76-jarige leeftijd.
- 38 **Jan Hendriksen Dezen**, ged. Oldebroek 20-7-1738.
Gehuwd voor de kerk op 30-jarige leeftijd Doornspijk
3-2-1769 met de 28-jarige
- 39 **Hendrikje Willems**, ged. Doornspijk 25-9-1740,
† Doornspijk
9-9-1810 op 69-jarige leeftijd.
- 40 **Hendrik Jansen Bos**, ged. Garderen 1-12-1778,
† Amersfoort 14-1-1819 op 40-jarige leeftijd.
Gehuwd voor de kerk op 22-jarige leeftijd Barneveld 28-12-1800
met de 24-jarige
- 41 **Annetje Hendriks**, geb. Barneveld 1-1-1776,
† Amersfoort 6-3-1855 op 79-jarige leeftijd.
- 42 **Gerrit Staal**, bestelder, ged. Amersfoort 1-8-1773,
† Amersfoort op 31-1-1825 op 51-jarige leeftijd.
Gehuwd voor de kerk op 28-jarige leeftijd Amersfoort
5-11-1801 met de 30-jarige
- 43 **Jannetje van der Horst**, ged. Amersfoort op 1-11-1771,
† Amersfoort 1-11-1842 op 71-jarige leeftijd.
- 44 **Peeter Willemsen van 't Pad**, daghuurder,
ged. Hierden 3-9-1752, † 13-3-1839 op 86-jarige leeftijd.
Ondertrouwd 29-10-1780, gehuwd voor de kerk op 28-jarige
leeftijd 12-11-1780 met de 21-jarige
- 45 **Claasje Hendriks Klaassen**, ged. 6-6-1759, † 23-2-1841
op 81-jarige leeftijd.
- 46 **Gerrit Gerritsen**, visser, ged. 9-10-1754, begraven 31-12-1805
op 51-jarige leeftijd.

- Gehuwd voor de kerk op 31-jarige leeftijd 18-5-1786 met de 24-jarige
- 47 **Gesina Brummelkamp**, ged. Loenen (Gelderland) 13-12-1761, † 22-12-1820 op 59-jarige leeftijd.
- 48 **Joannes Theodorus Gerardts**, schoenlapper, geb. Lottum, ged. (RK) Lottum 2-2-1746, † Enkhuizen 15-1-1820, woonde in de Oude Waterstraat. Gehuwd Enkhuizen 30-3-1776, gehuwd voor de kerk Enkhuizen 15-4-1776 (RK) met de 21-jarige
- 49 **Trijntje (Catharina) van Rijssel**, ged. (RK) Enkhuizen 5-7-1754, † Enkhuizen 7-8-1796 op 42-jarige leeftijd.
- 50 **Gijsbert Mulder**, ged. Putten 16-2-1749, † 15-1-1821 op 71-jarige leeftijd. Burger 14-8-1775.
Gehuwd voor de kerk op 26-jarige leeftijd 4-5-1775 met de 21-jarige
- 51 **Peternella van Luijk**, ged. 26-8-1753, † 13-5-1819 op 65-jarige leeftijd.
- 52 **Gijsbert Evertsen van Beek**, geb. Ermelo 5-11-1772, ged. Ermelo 8-11-1772, † Ermelo 7-4-1817 op 44-jarige leeftijd, familienaam aangenomen Ermelo 11-8-1812.
Gehuwd voor de kerk op 23-jarige leeftijd Ermelo op 17-7-1796 met de 22-jarige
- 53 **Janna Everts van de Pol**, ged. Putten 31-10-1773, † 9-9-1861 87-jarige leeftijd. Bev.reg. 1850-1855 : wijk 6, huis 86 Vulderstraat. Gehuwd (2) op 48-jarige leeftijd 25-7-1822 met **Jan Schaar**, 44 jaar oud, daghuurder, ged. 25-1-1778, † 23-1-1823 44-jarige leeftijd. Gehuwd (3) op 50-jarige leeftijd 6-3-1824 met **Gerrit Slaap**, 43 jaar oud, timmerman, ged. 19-10-1780, † 29-12-1861 81-jarige leeftijd. Bev.reg. 1850-1855 : wijk 6, huis 86 Vulderstraat.

- 54 **Gerrit Borren**, ged. Ermelo 27-4-1755, † Ermelo 25-6-1812 op 57-jarige leeftijd.
Gehuwd voor de kerk op 31-jarige leeftijd te Ermelo 14-5-1786 met de 23-jarige
- 55 **Hendrikje Lubberts van Grevenhof**, ged. 18-3-1763, † Ermelo-Telgt 22-7-1833 op 70-jarige leeftijd.
- 56 **Aart Hendriksen**, schuiteman, ged. 10-5-1752, begraven 29-8-1806 op 54-jarige leeftijd.
Ondertrouwd 7-4-1782, gehuwd voor de kerk op 29-jarige leeftijd Hierden 21-4-1782 met de 21-jarige
- 57 **Beeltien Teunissen**, ged. 12-9-1760, † 17-5-1843 82-jarige leeftijd.
- 58 **Johan Machiel Fielt (Viel)**, daghuurder, geb. Schenk lengsfeld (D) circa 1766, † 23-8-1837.
Gehuwd (2) 3-8-1824 met **Aartjen Diesmers** (Brouwer), 26 jaar oud, werkster, arbeidster, geb. 8-7-1798, ged. 19-7-1798, † 30-6-1867 op 68-jarige leeftijd. Bev.reg. 1855-1862 : wijk 2, 102 Rab-bistraat.
Gehuwd voor de kerk (1) vóór 1797 met
- 59 **Angenita Greenings** (Kreenings), geb. circa 1758, † 10-7-1817.
Gehuwd voor de kerk (1) vóór 1791 met **Hannes Tamboer**, † vóór 1797.
- 60 **Jan Derk Schaftenaar**, bierdrager, ged. op 5-12-1776, † 9-11-1840 op 63-jarige leeftijd.
Ondertrouwd (2) 22-10-1802, gehuwd op 25-jarige leeftijd op 11-11-1802 met **Maria Hoolwerf**, werkvrouw, geb. Bunschoten circa 1786 (gezindte: Ned.Herv.), † 9-1-1858. Bev. reg. 1850-1855 : wijk 4, huis 90 Achter de Muur.
Ondertrouwd (1) 14-4-1797, gehuwd op 20-jarige leeftijd 30-4-1797 met de 19-jarige
- 61 **Woutertje Roest**, ged. 4-1-1778, begraven 27-4-1802 24-jarige leeftijd.
- 62 **Pieter Leendert Beekman**, geb. vóór 1778, † Amsterdam op 6-2-1814. Gehuwd met
- 63 **Marretje Dirks**, geb. vóór 1778.

Van alles wat ver-EEUW-igd (49)

door G. Verwijs-ten Hove

In 1911 worden er verkiezingen voor de gemeenteraad gehouden. Enkele leden zijn aftredend, o.a. D. Berends die na een lidmaatschap van 24 jaar niet terugkeert in de raad. De heer J. Koopsen Gzn vertrekt om gezondheidsredenen naar elders en neemt daarom ontslag als raadslid en als ambtenaar van de Burgerlijke Stand. In Harderwijk zijn er voor de gemeenteraad 967 kiesgerechtigden, terwijl dit er voor de Provinciale Staten en de Tweede Kamer resp. 1012 en 1015 zijn. Er is sprake van een nieuwe kiesvereniging met de naam Algemeen Belang, terwijl de oprichting van een kerkelijke kiesvereniging wordt overwo-

gen. Er is al een naam gekozen, n.l. "Strijd den Goeden Strijd" en voor 1 juli is er een bijeenkomst uitgeschreven in het gebouw van zondagschool Obadja. De bestaande kiesverenigingen plaatsen de nodige advertenties om hun kandidaten te promoten waarbij opvalt dat sommige

Stemt op:
W. de Lange,
Emeritus Predikant Ned. Herv. Gemeente.
OMDAT:
W. DE LANGE, oud-Harderwijker, als ontwikkeld mensch met zijne groote ondervinding op maatschappelijk en zedelijk gebied, een flink figuur in den Raad zal maken.
Gemeentebelang.

Lange en B. Goosen, de zittende wethouder. De partijen blijven hun kandidaten naar voren schuiven, waarbij Nederland en Oranje en Gemeentebelang laten weten dat zij voor "een zuinig beheer" zijn.

De heer **Arendsen** vraagt of die machine dan ook niet eens in de Friesche gracht kan komen. De toestand daar is bepaald meer dan treurig. Alvorens de vergadering te sluiten rust op den **Voorzitter** nog een taak, spreker mag niet zeggen een aangename taak, n.l. om afscheid te nemen van den heer Berends, die vanaf 1887 onafgebroken zitting had in den Gemeenteraad. De Raad verliest in den heer Berends een van zijn beste krachten. Spr. is de tolk van den Raad, wanneer hij den heer Berends hartelijk dank zegt voor de wijze waarop hij zijn taak vervulde, voor zijn beginselen strijdende en lijdende, doch ook meegaande, als hij meende, daarmede de belangen van de gemeente te dienen. Dat de Raad den heer Berends waardeerde blijkt wel hieruit, dat er bijkans geen commissie benoemd werd, waarin hij geen zitting nam, geen rekening of begrooting moest worden nagezien of de heer Berends werd er voor aangewezen. Met een gevoel van weemoed en diepgevoelend dank voor alles neemt spreker afscheid van hem als Raadslid met den wensch dat het den heer Berends op al zijn wegen wel moge gaan en hij nog vele jaren zal mogen genieten van een welverdiende rust.

Na applaus van den Raad zegt de heer **Berends** ongeveer het volgende: Hooggeachte Heeren en Voorzitter en Secretaris.

't Is voor mij de laatste Raadsvergadering, die mijn loopbaan als Raadslid afsluit. Ik grijp deze gelegenheid aan om u allen hartelijk dank te zeggen voor de welwillendheid die ik steeds mocht ondervinden. Moge Gods besten zegen u in ruime mate geschonken worden. In Uw aller vriendschap blijf ik me aanbevelen. Dat alles wat ge doet, bevorderlijk mag zijn aan de welvaart en den bloei van mijn geliefd Harderwijk.

Hierop wordt de vergadering gesloten.

kandidaten, zoals J. Brons uit Hierden en de Hervormde emeritus predikant W. de Lange op twee lijsten staan, n.l. bij Gemeentebelang en ook bij Nederland en Oranje. Genoemde Brons en de heer H. Arendsen zijn in de eerste stemming op 10 juli direct gekozen, maar voor de twee overige plaatsen zal er een herstemming plaats moeten vinden tussen 5 personen. Dat zijn de heren Stute, Visch, Van Pesch, W. de

Bij de herstemming komen de heren Stute en Visch er als winnaar uit, wat dus betekent dat B. Goosen niet terugkeert in de raad en dat er in zijn plaats t.z.t. een andere wethouder zal moeten komen.

De verkiezing is voor Stute een soort rehabilitatie na zijn eerdere vertrek i.v.m. een faillissement. Enkele weken voor deze verkiezing is hij nog buiten de boot gevallen bij de verkiezing van een weidemeester. Hij was toen aftredend in die functie en stond samen met ene Nijvelt op de aanbeveling, maar de benoeming is toen naar het raadslid G. Vierhout gegaan.

Deze gang van zaken heeft een heel gekrakeel opgeleverd over de gevolgde procedure. Verder moest er op een dankwoord aan Stute worden aangedrongen, maar kwam wel de opmerking naar voren dat hij uit zichzelf had moeten bedanken. Maar nu komt hij dus weer terug als raadslid. Als Vierhout later eens een bepaalde mening ten beste geeft, merkt raadslid Willemsen op dat hij zich beter alleen met koeien kan bemoeien. Een enkele keer verschijnt er nog een berichtje in de krant over de vorige burgemeester Elias, nu de burgervader van Zaandam. Na een eerder bezoek aan Sint Petersburg is hij weer op reis gegaan, nu om tsaar Nicolaas II te bedanken voor het standbeeld van tsaar Peter de Grote. Daarbij heeft hij zijn 17-jarige zoon meegenomen als secretaris, maar op een reispas zijn leeftijd als 21 jaar vermeld. Verscheidene autoriteiten hebben dit document vervolgens gelegaliseerd. Als er vragen over worden gesteld betuigt Elias zijn spijt. Niet alleen in onze tijd is de stadsmuur in het nieuws, maar ook 100 jaar geleden wordt er al het nodige over geschreven.

— Dadelijk na het gevallen Raadsbesluit is men begonnen de oude Vestingmuur af te breken. 't Bleek geen gemakkelijk werk. De steenen zaten zoo hecht op elkander, dat moker en breekijszer nauwelijks in staat waren den muur te doen zwichten.

Reeds bij de verwijdering van een klein gedeelte had men een belangrijke vondst. Slechts eenige centimeters onder den bagaten grond stopte men op een hard, voorwerp, dat bleek de hovenkant te zijn van een reusachtig gersaamte, vermoedelijk van een mammoth. Voorzichtig legde men het eseliet bloot waarvoor men meer dan 2 meter diep moest graven.

De borstkas heeft een omvang van drie meter. Op den kop bevinden zich twee reusachtige tanden die geheel versteend zijn.

Onder leiding van den nieuwen vee-arts zullen de verschillende deelen worden gereinigd en naar het Rijksmuseum worden opgezonden.

Na het raadsbesluit dat er ten behoeve van woningbouw een stuk van de oude Doelenmuur afgebroken mag worden, is het opvallend dat de muur vrijwel direct wordt neergehaald. Er is bij de sloop een mammoet aange- troffen, die naar Utrecht wordt opgestuurd, zo is op 1 april te lezen. Omdat hier- over ook na die tijd niets meer wordt gemeld, is het waarschijnlijk een 1 april- grap geweest.

Er komt uit de muur nog een steen tevoorschijn, afkom- stig uit een stookplaats, met een afbeelding van twee hoofden en het jaartal 1573.

De steen wordt tentoongesteld in de etalage bij Cageling in de Bruggestraat. Niet alleen bij de Doelenmuur is er sprake van woningbouw, ook de bouwplannen in het Nachthok brengen pennen en tongen in beweging, en dan vooral in de gemeenteraad. Is de prijs per woning niet te hoog en wordt er niet teveel geld voor geleend?

Het Nachthok wordt een moeras genoemd. Er is nog een mogelijkheid van terugkeer, zoals één der raadsleden opmerkt, want beter ten halve gekeerd dan ten hele gedwaald. Er zullen t.z.t. wel bepaalde voorwaarden gelden voor de toekomstige huurders. Zo is bepaald dat het houden van kippen en duiven en viervoetige dieren niet toegestaan is zonder goedkeuring van de gemeente; dat is natuurlijk vreemd als de huizen voornamelijk bestemd zijn om de stadsboeren buiten de bebouwde kom te krijgen. In volgende raadsvergaderingen wordt er nogmaals veel tijd besteed aan de zaken die voor de bewoners wel of niet toegestaan of zelfs verplicht zullen zijn. Eind juli komt er een definitief huurreglement voor de betreffende woningen.

De villa Flevo-Rama wordt bewoond door Mr. J.A. van Pesch, de griffier van het kantongerecht, ook een kandidaat voor de gemeenteraad. Bij zijn echtgenote mevrouw Van Pesch-Woutersen kunnen zich gegadigden melden voor een betrekking bij mevrouw Pilaar-Woutersen aan de Groot Hertoginnelaan in Den Haag.

De naast Flevo-Rama liggende tuin krijgt een andere eigenaar, n.l. de heer E.J. Vitringa. In het voorjaar worden er veel woningen te koop aangeboden of geveild, b.v. na een sterfgeval. Voor Jan Rave-sloot betreft het tien woningen, waarvan één huis vrij te aanvaarden is, terwijl de overige negen zijn verhuurd. Ook de erven Lettink laten een aanzienlijk bezit aan woningen veilen.

Erhuis Donkerstraat.

 A. L. WILLEMSSEN, deurwaarder, zal **Woensdag 17 Mei 1911**, 's middags **één uur**, in het huis Donkerstraat B 49, voor den heer **L. A. VAN ESSEN** en anderen

à contant verkoopen:

eenige overcompletee **Meubelen**, als Buffet, Canapés, Tafels, stoelen, Spiegels, Schilderijen, Ledikanten, Matras-sen, Kleeden, Gordijnen, Kachels, Kookfornuis, Bad met Geyser, Rijwiel, Porte Monteau enz. enz.

Te bezien 's morgens voor den verkoop van 10—12 uur.

In Hierden komt voor de erven van Hendrik Hop en Geertje Dekker het erf Rijswijk aan de Molenweg onder de hamer, samen met diverse percelen wei- en bouwland en hakhout. De grasverpachtingen en -verkopen krijgen weer aandacht. Als namen worden hierbij genoemd Hoge en Lage Kamp, de Bokjes, Klaphek, Bollenkamp, Potweiland, Gildenkamp en Woppenkampen. In de Donkerstraat zijn twee erfhuizen, en wel bij bij L.A. van Essen en bij C.F. Pfrommer.

Het militaire bedrijf geeft weer de nodige mensen werk. Er is een inschrijving voor de levering van vlees en reuzel. Hiervoor komen de slaggers J. Philips voor het vlees en L.C. Pfrommer voor de reuzel in aanmerking. De reuzel kost fl. 0,78 per KG. Als het zomer wordt zorgen de militairen ook voor het grootste deel van het aantal genomen baden. Zo worden er in een week 8 dames- en 75 herenbaden en wel 147 militaire baden genomen.

Enkele leden van de vereniging Harderwijk Vooruit hebben er bij de politiek op aangedrongen dat er een wandelpad langs het water tussen de Brug en het Harmoniegebouw zou moeten komen. Na de aanleg blijkt het in een grote behoefte te voorzien; er wordt heel veel gebruik van gemaakt. De volgende plaats- en buurtgenoten zijn geslaagd voor het examen van korporaal of milicien: Den Besten, Uit de Bosch, Hoekstra, Van Schie en De Velde Harsenhorst.

Het is in de stad soms een komen en gaan van officieren en onder-officieren. Zo worden benoemingen hier en vertrek naar elders in de krant vermeld en dat geldt ook voor de scholen. De overleden hoofd-onderwijzer Ferwerda wordt geëerd met een monument op zijn graf. Aan zijn weduwe mej. I.F. Verdonk is bij Kon. Besluit een jaarlijks pensioen van fl. 389.- toegekend. Wat de scholen betreft, niet alle schoolreisjes halen de krant (of de kinderen van andere scholen zijn mogelijk niet op reis gegaan), maar het reisje van school A wel. Met twee leerkrachten vertrekken zij al even na 7 uur per trein naar Utrecht, waar zij de stad bezichtigen en de Domtoren beklimmen. Bovenin maken zij een rondedansje en het is al laat, 9.15 uur in de avond, als de terugreis wordt aanvaard.

Een reisje naar Nunspeet is weggelegd voor de breimeisjes van Pius. Onder geleide van twee zusters genieten zij daar van hun dagje uit.

Erfhuis Donkerstraat.

A. L. WILLEMSEN, deurwaarder, zal **Woensdag 17 Mei 1911**, 's middags **één uur**, in het huis Donkerstraat B 49, voor den heer L. A. VAN ESSEN en anderen

à contant verkoopen:

eenige overcompletee **Meubelen**, als Buffet, Canapés, Tafels, stoelen, Spiegels, Schilderijen, Ledikanten, Matrassen, Kleeden, Gordijnen, Kachels, Kookfornuis, Bad met Geyzer, Rijwiel, Porte Monteau enz. enz.

Te bezien 's morgens voor den verkoop van 10—12 uur.

HARDERWIJK. De breimeisjes van het Piusgesticht hebben Dinsdag zeer genoten bij een uitstapje naar Nunspeet, onder geleide van twee Zusters van het gesticht. Begunstigd door prachtig weer maakten zij daar een heerlijke wandeling door het dorp en de bosschen. Bij de terugkomst noodigde de Moeder de kinderen uit, voor zij naar huis gingen, in het gesticht een smakelijke kop chocolade te drinken.

Ter verpozing van ieder die het horen wil geeft de muziekvereniging Harmonie op diverse avonden een concert; hierdoor worden velen naar zee gelokt. Bij één der concerten zijn er nog lovende woorden voor wijlen de heer H. Saager, die heel veel heeft bijgedragen aan het succes van de vereniging. De secretaris van de Harmonie, de heer G.P. Bronsveld, en zijn echtgenote vieren hun zilveren huwelijksjubileum; de leden komen hen een sere-nade brengen.

Het echtpaar Willem Dirksen-Geertje uit de Bosch is eveneens 25 jaar getrouwd. De nieuwe gemeentesecretaris J.C. Manssen Jr. is in het huwelijk getreden met de uit Hoorn afkomstige Justina E. Frijlinck. Zij plaatsen een dankbetuiging.

Verder trouwen op 17 mei Jacob Hamstra en Jannetje Knevel. Aart Kluiver en Trijntje de Mots verwelkomen op 7 mei hun zoon Evert (later een bekende bakker). De familie De Vroom plaatst een advertentie wegens het heengaan op 25 juni van de 86-jarige Laurens de Vroom, echtgenoot van L. Brouwer, zoon van P. de Vroom en A. J. Soeters (zie ook artikel Harderwijkers/Hierders op blz. 23).

De heer Tjisse Kok, echtgenoot van T. Kok-van de Velde, is voorzien van de Heilige Sacramenten als hij 12 mei op 67-jarige leeftijd overlijdt. Een vogelvangster met de initialen B. van Z. is op 12 april tijdens de uitoefening van zijn "hobby" dood neergevallen. Het betreft de 37-jarige Beert van Zuurveld, echtgenoot van Jannetjen Zuurveld.

Een paar keer is er sprake van zwaar onweer, op 28 juli vergezeld van een windhoos. Enkele dagen later is het weer raak als de bliksem inslaat in het huis van gemeentesecretaris Manssen. Het weer heeft in het voorjaar ook al van zich doen spreken. Pas op 26 april valt er de eerste regen van die maand en dan regent het ook door tot 28 april. Maar op 12 april heeft de krant nog bericht dat men de winter voorlopig nog niet kwijt is, dit na een nacht met zware vorst eerder die week, waardoor grote schade aan tuinen en landbouwvelden ontstaan is. Toch is het ook al warm geweest, nl. op 30 maart, toen het de warmste maanddag was sinds 1848. Maar 5 april 1911 (en ook 3 april 1900) waren de koudste apriildagen sinds 1849.

"In een week tijds hebben de uitersten elkaar geraakt. Onnodig te zeggen dat er voor duizenden schade is aangericht", zo is te lezen.

Ondertussen is het op 14 en 16 april Goede Vrijdag en Pasen geweest, met op 2e Paasdag de gebruikelijke Paaschbleek. In de Rooms-Katholiek kerk was tot voor kort per jaar maar één gelegenheid voor de 1e Heilige Communie. Voortaan zijn er drie mogelijkheden, n.l. op Witte Donderdag, Beloken Pasen (8 dagen na het Paasfeest) en met Kerstmis. Op voorschrift van de paus is het geboden bij deze gebeurtenis alle eenvoud te betrachten en dat geldt voor "de gansche Katholieke Wereld".

Hemelvaartsdag valt in 1911 op 24 mei. Op deze dag, met mooi weer, wordt er in de bossen langs de Grintweg, "aan den hoek van den Ouden Deventerweg", een zendingsfeest gehouden met bezoekers en sprekers uit vele windstreken. De plaatselijke predikanten van de Hervormde Gemeente, ds. Spijkerboer en ds. Veenhuijsen verzorgen de opening en de sluiting.

In het voorjaar is er sprake van Mond- en Klauwzeer onder het vee. Het vervoer van varkens wordt verboden. Veehouders uit Holland mogen niet op de gemeenteweide komen en het voetpad langs de Achterste Weide wordt afgesloten voor passanten. Een melksalon vraagt een fatsoenlijk echtpaar zonder kinderen als beheerders. De melk wordt tot ieders tevredenheid betrokken van de Trippenmaker in Hulshorst, maar als zou blijken dat de MKZ daar ook heerst zal de levering meteen gestaakt worden. Bij een verloting van de Politiebond zijn er twee koeien gevallen op loten van de oud-inwoner

Hutten. Slager G. uit de Bosch heeft ze gekocht; het is niet bekend of de MKZ van invloed geweest is op deze handel.

— De beide koeien die bij de verloting van den Ned. Politiebond op het lot zijn gevallen van onzen vroegeren stadgenoot Hutten, zijn aangekocht door den slager G uit de Bosch.

Op het station is een perroncontroleur aangesteld. Ook is er een hekje geplaatst waar maar één persoon tegelijk door heen kan. Tijdens een vergadering van Harderwijk Vooruit wordt, zoals eerder ook al eens aan de orde is geweest, aandacht gevraagd voor de noodzaak van een treinverbinding met Apeldoorn.

E. Bakker betreurt het dat de telefoon 's middags tussen 4 en 6 uur uit de lucht is. Op de jaarvergadering van het Groene Kruis wordt gemeld dat er in het afgelopen jaar 3.042 huisbezoeken zijn afgelegd.

Gelegenheid voor inenting is er bij Dr. Kerssen. Deze behandeling is overigens niet kosteloos. Ook in 1910 werden er al tatoeages gezet en ook toen kregen mensen blijkbaar wel eens spijt. In een artikel in de krant is een uitgebreid advies te lezen hoe deze weer verwijderd kunnen worden, zonder littekens achter te laten.

Voor de rechtbank in Zwolle moet verschijnen Derkje W., de huisvrouw van J.W.v.d.L. Zij heeft bij Overbeek schoenen op zicht gehaald en die vervolgens naar de lommerd bij Jacob Schmallberger gebracht.

Een 27-jarige inwoner van Geertuidenberg, een basculemaker van beroep, wordt door veldwachter Drost aangehouden als verdacht van "ladelichting" bij een winkel in de Vijhestraat. Van de Brink van de kruidenierswinkel en zaadhandel op de hoek van de Friesegracht/Hierdenseweg brengt zijn artikelen graag in dichtvorm onder de aandacht, eerst over de ingrediënten voor snert en nu voor artikelen voor de paasdagen.

De heer Cozijnsen verplaatst zijn kassierskantoor naar de Donkerstraat/hoek Korte Kerkstraat. Ook het badhuis is verplaatst; het wordt op 12 juni heropend.

Huismoeders nu weer wai anders.
Ik schiet mij met dat smerten
Waut dat geklele nu lang over loonen
[en zwien]
Daar moet een eind aan kooien
Nu zal ik het u vertellen zonder
[schromen].

Voor de Paschen.
Daar gaat het voor niks; best Hollandse Wittebloem om brood te bakken **6½ cent** per pond.
Nieuwe Krenten **20 cent** per pond.
Rozijnen zonder pitten **20 cent** per pond.
Mooie groote Rozijnen **20 cent** per pond.
Sucade **8 cent** per ons.
Amberland,
D. VAN DEN BRINK,
boek Friesche Gracht
Harderwijk.

In de Luttekepoortstraat (nu nr. 13) opent de familie H. Foppen een schoenenwinkel. M. de Weerd-van 't Goor en Jacob van 't Goor, beiden wonende Tonsel, wijk H, resp. nr. 44 en 44 II, vragen verlof voor de verkoop van uitsluitend alcoholvrije dranken, die ter plaatse gebruikt zullen worden. Verschillende winkeliers laten in een advertentie weten dat zij, met uitzondering van de zaterdag, voortaan om 9 uur 's avonds hun winkel zullen sluiten. Het zijn de meubelzaken en behangers Bollee, Ten Broek, Poorter en Zikking, terwijl later de boekhandelaren E. Schilder, W. Wielenga en A.J. Wuestman volgen.

De directeur van het Postkantoor maakt bekend, dat er voortaan twee bestellingen zullen zijn in het buitengebied, t.w. 's morgens om 8.25 en in de middag om 2.25 uur. Het gaat dan om Tonsel en de weg naar Sonnevancq "tot den tol bij de Haspel" en Beekhuizen. Alleen bij de eerste bestelling kunnen geldzaken worden gedaan. Op zondag zal er slechts één keer een bestelling zijn en dan zijn er geen geldzaken mogelijk. Bij de bouw van het nieuwe postkantoor is er werk voor een student van de Technische Hogeschool. De heer C.H.C.W. v.d. Veen is, op beschikking van de minister, voor een periode van ruim 8 weken tot buitengewoon opzichter bij de bouw benoemd.

De Oranjevereniging vergadert al over de komende Koninginnedag maar eerst wordt er uitgekeken naar het bezoek dat Prins Hendrik op 4 augustus aan de stad zal brengen. Op de Stationsweg zal hem een welkomstgroet ten deel vallen, terwijl een comité van vier personen een oproep doet de Bruggestraat feestelijk te versieren.

In de raadzaal zullen aan de prins "enige ververschingen" worden

**Komst van Prins Hendrik
te Harderwijk.**

Ondergeteekenden roepen alle ingezetenen van de **Bruggestraat** op tot een bijeenkomst op **Dinsdag a.s. Sure n.m.** in het lokaal „**Obadja**” ter bespreking van een gezamenlijke versiering van de Bruggestraat.

R. TEN BROEK.
J. F. FELIX.
H. J. KNAAP.
K. VAN SCHOUWEN.

aangeboden. Voor de gelegenheid zullen er planten in

de zaal komen, terwijl er ook een nieuw tafelkleed nodig is. De Oranjevereniging krijgt een subsidie van fl. 50.- uit het Nassau-Veluwsch Gymnasiumfonds en fl. 100.- uit de gemeentekas, zo wordt in de raad besloten. Voorts wordt in een besloten vergadering door B&W aan de raad een

blanco krediet gevraagd, ter dekking van de kosten en de raad stemt er mee in.

— De heer Verhagen heeft in zijn huis op de bovenverdieping tegen den zolder aan achter een plank in een geheim kastje gevonden een lionenzakje, waarin zich 2 oude kerkboekjes bevonden.

Het is een N. Testament met Psalmen gebonden in Spaansch leer en uitgegeven in 1698; het andere is een zeer klein formaat psalmboekje gebonden met schildpad dek en van het jaar 1681. Beiden zijn van zeer mooi zilver beslag voorzien. De tegenwoordige eigenaar laat ze gaarne aan belanghebbenden zien.

Tot slot een vraag over de opmerkelijke vondst van de heer Verhagen: zouden de oude kerkboekjes uit 1681 en 1698 zich nog ergens bevinden?

DOORNHOF ANTIQUAIRS V.O.F. sinds 1978
SCHAPENHOEK 7 –12—14 (tegenover De Vischpoort)
HARDERWIJK

In- en verkoop van hoogwaardige kunst en antiek met het accent op de 18de en 19de eeuw. Wij hebben zitting in keuringscommissies van belangrijke beurzen zoals PAN Amsterdam, Art Fair Den Bosch en de Grote kerk in Naarden. Dus, wisselende openingstijden! Het maken van een afspraak wordt aanbevolen.

Lid **VHOK**
www.vhok.nl

0341 421015
pdoorn12@caiway.nl
www.fineartdealers.info/doornhof

Lid **CINOA**
www.cinoa.or

Het ontstaan en verloop van de eendenhouderij (2)

In dit artikel beschrijft Gerrit Arends de geschiedenis van de eendenhouderijen in Ermelo en Harderwijk. Dit is het tweede en laatste deel.

De pekingeend biedt nieuw perspectief

Na de oorlog dachten veel mensen dat het met de eendenhouderij weer net zou worden als vroeger. Meer dan voorheen begonnen vissers met eenden, maar ook gewone boeren uit de omliggende plaatsen zagen hierin hun kans. Er waren echter twee grote belemmeringen. Na de eerste oorlogsjaren waren er in Nederland 300.000 bedrijven die met hun kippen wat extra inkomsten trachtten te verwerven. Graan was in die eerste naoorlogse jaren maar in beperkte mate beschikbaar. Het gevolg was een voerbeperving en een moeizame eierafzet. De eendeneieren gingen vooral naar de beschuitindustrie, de NIVE (Nederlandse Industrie voor Eierproducten) in Nederland en naar de pasta-industrie in Italië. Voor consumptie in Nederland moesten ze nog altijd tien minuten worden gekookt. Hoewel men er in slaagde de eieren kiemvrij te maken en, in samenwerking met de NIVE, tot gepasteuriseerd eierpoeder te verwerken, heeft dit de zaak uiteindelijk niet kunnen redden. De productie van eendeneieren liep daardoor zachtjes aan op zijn einde.

Afvallers

De eierveiling, die wekelijks werd gehouden in het gebouw van de groenteveiling, werd gedomineerd door twee of drie handelaren die de te veilen eieren samen verdeelden. Het veilingbestuur besloot toen zelf aan de handel te gaan meedoen en zo slaagde men erin nog enigszins redelijke prijzen te realiseren. Het bleef echter een moeilijke periode, die veel afvallers kende. De slag met de kippenhouders werd uiteindelijk verloren.

De legkippenhouderij in Nederland ontwikkelde zich in het begin van de jaren vijftig voorspoedig. Zo goed dat Nederland zich vanaf 1953 de grootste eierexporteur ter wereld mocht noemen. Om een indruk te geven: in 1957 raapten de Nederlandse pluimveehouders ruim vier miljard eieren, waarvan meer dan drie miljard voor export. Andere landen konden dit niet langer aanzien en hielpen via steunmaatregelen hun eigen pluimveehouders op gang, waardoor de eierprijzen sterk daalden.

Pekingeend

De eendenhouders wisten dat er iets moest gebeuren wilden zij op termijn een boterham in de eendenhouderij blijven verdienen. De zoon van een van de pioniers, F.A. de Lange, leek het antwoord hiervoor inmiddels in huis te hebben: de Pekingeend. De toekomst van de eendenhouderij werd gevonden in het houden van slachteenden.

Hoewel men rond de voorlaatste eeuwwisseling hier al in Duitsland en Amerika mee was begonnen had deze wijze van pluimveeveredeling in Nederland nog geen ingang gevonden. De oorsprong lag in China, waarna deze werkwijze naar Amerika en Duitsland werd geëxporteerd. De Duitsers en de Amerikanen veredelden de Pekingeend tot een zware vleeseend die behoorlijk verschilde van de oorspronkelijke soort. Een nadeel van beide variëteiten was de lage eierproductie. Omdat de Nederlandse eendenhouders begin jaren vijftig nog op twee gedachten hinkten, richtten zij zich al snel op het fokken van een dubbeldoel eend.

Door het kruisen van witte Campbelleenden en witte Indische loop-eenden ontstond al snel een Hollandse Pekingeend. Deze eend, die een slachtgewicht kende van ruim twee kilo, haalde een eierproductie van tussen de 150 en 200 eieren per jaar. Een ander winstpunt van deze soort was het dons. Dit zorgde voor extra opbrengst omdat het zeer geschikt was om te verwerken in kussens en dekbedden.

VSE

De eerste jaren was de afzet van de jonge slachteenden nog een groot probleem. Nieuwe markten moesten worden aangeboord en werden uiteindelijk in Duitsland gevonden. Na een jaar of drie durfde men het in 1955 aan om samen met de eierveiling (de VEVEH) een nieuw gebouw te openen. In het jaar daarop werd besloten tot de bouw van een vrieshuis met bewaarcel en daarna werd een extra ruimte voor verenbehandeling gerealiseerd.

In 1961 besloten de VEVEH en de VSE te fuseren. In negen jaar tijd was men erin geslaagd om de productiecapaciteit te vergroten van 400 tot 20.000 eenden per dag. Hierdoor kenden de eendenhouderijen opnieuw een aantal goede jaren. Aan de Pekingeenden werd goed verdiend. Ook hadden Harderwijk en Ermelo in die tijd een drietal voerfabrieken: te weten Jansen Voeders, Gardenbroek en de Veluwse Graanhandel.

Kortlang LTD

Geleidelijk aan verdween de Khaki Campbellhouderij en daarmee werd een hoofdstuk afgesloten, hoewel niet helemaal. Een van de eendenhouders, de heer F. Kortlang ging eind jaren vijftig naar Engeland, een land met een lange fokkerijtraditie.

Daar heeft hij Kortlang LTD opgericht, een onderneming die wereldwijd een naam heeft opgebouwd als leverancier van Khaki Campbell fokmateriaal. De eend waarmee hij naam heeft gemaakt is de Khaki Campbell Tonsul, de eend die volgens de kenners grote gelijkenis vertoonde met de soort die gedurende dertig jaren in Harderwijk het beeld bepaalde op de eendenhouderijen. Niet elke eendenhouder ging over op de Pekingende. Ook andere bedrijfstakken zoals de varkenshouderij, de vleeskuikenhouderij of de legkippenhouderij kwamen in trek. In Harderwijk begonnen enkelen met het houden van vleeskalveren, een ontwikkeling die later zou doorzetten. In het begin van de jaren zestig waren er nog ongeveer honderdvijftig eendenhouderijen in Nederland. In 1960 produceerden ze gezamenlijk ruim 14,8 miljoen kilo geslachte Pekingenden. Die werden niet alleen in Ermelo en Harderwijk geproduceerd, maar ook in de Achterhoek (5%) en Brabant (12%).

Sanering

Zoals zo vaak bleek de productie weer te snel gestegen te zijn en een nieuwe saneringsronde diende zich in 1963 aan; de voorraden stegen en de prijzen daalden dramatisch. Extra complicatie vormden de stijgende loonkosten in het begin van de jaren zestig. Het personeel trok van de bedrijven weg en vond beter betaalde banen bij de overheid en in de industrie. Veel bedrijven verpauperden, omdat huisvestingssystemen onderhoudsgevoelig waren. Het kwam nu nog meer dan voorheen op de werklust van de ondernemer zelf aan. Daarbij bleef een voldoende bedrijfsomvang noodzakelijk. Opvallend was het aantal bedrijven waarin broers samenwerkten en die de sector zouden domineren. Namen als Kok, Klaassen, Jansen, Hoeve en De Lange zijn onlosmakelijk met de sector verbonden. De firma Jansen, die meer dan vijftig jaar een belangrijke rol speelde, ging roemloos ten onder, waarbij ook de voerfabriek uiteindelijk verdween. Net als bij veel andere agrarische bedrijven bleek het door de gestegen personele kosten niet meer mogelijk om bedrijfsmatig eenden te houden. Veel eendenhouders zouden afvallen.

Veel kleinere eendenhouders gingen over op het mesten van kalveren, wat achteraf een goede keuze bleek. Van de oorspronkelijke vissers binnen de eendenhouderij zijn er niet veel meer over. Hun plaatsen worden ingenomen door boeren uit Horst en Telgt en de omgeving van Putten en Barneveld.

Toekomst blijft onzeker

De jaren zeventig waren voor de eendenhouders ronduit mager. De prijzen waren laag, de concurrentie op de Duitse markt, vooral vanuit het Oostblok, was sterk in opkomst. Het einde van de sector leek in zicht. Harderwijk ontwikkelde plannen om het eendengebied helemaal vol te bouwen met woningen. Het verzet van de voormalige vissers was bijna even taai als bij de afsluiting van de Zuiderzee. Uiteindelijk nam de gemeenteraad voor woningbouw genoegen met een klein plan Frankrijk, zodat eendenbedrijven zouden kunnen overleven.

Had de gemeenteraad in die tijd haar plannen doorgezet, dan was de sector ten dode opgeschreven geweest. De prijzen waren erg laag en in combinatie met een faillissement van slachterij Midden-Nederland was een gunstig toekomstperspectief ver te zoeken. Als ook nog de voornaamste fokbedrijven zouden wegvallen zou daarmee het draagvlak onder de VSE wegvallen.

Sanering

Na 1980 kwamen er weer nieuwe ontwikkelingen op gang. In verband met de noodzaak het gehele jaar te kunnen leveren, werden de eenden in toenemende mate binnen gehouden. Een ontwikkeling die nog extra werd versterkt doordat de overheid dit wettelijk ging voorschrijven. Uiteindelijk zou dit ook leiden tot een saneringsronde, waarbij veel bedrijven afhaakten. De hoge investeringen in combinatie met verslechterde arbeidsomstandigheden voor de eendenhouder, zouden velen ertoe bewegen de pijp aan Maarten te geven.

Toch heeft de sector nog gedurende vijftien jaar een gestage groei mogen doormaken. De verbeterde bedrijfsvoering bij de slachterij, de kwaliteitsverbetering van de Nederlandse eend en een verbeterde afzetstructuur zorgden voor wat rek in de sector. Er dienden zich nieuwe bedrijfsleiders aan die in twee groepen zijn te verdelen: akkerbouwers uit de polder die hun bedrijf wilden uitbreiden met een eendenschuur en pluimveehouders uit de Gelderse Vallei die een schuur ombouwden voor het houden van eenden.

Koninklijk zilver voor 'de eendendokter' van VSE

In 1995 kreeg mijn vader J. Arends een Koninklijke onderscheiding uitgereikt door burgemeester De Groot. Hij was langer dan veertig jaar werkzaam bij de VSE. De gezondheid van de eenden ging hem boven alles. Hij was een bron van informatie voor de eendenhouders en een groot deskundige op dit vakgebied. Het laboratorium was zijn heilige plek binnen het bedrijf. Na de VUT bleef hij nauw verbonden met de eendenhouderij en de VSE. Hij overleed in juli 2001.

Slachterij

In 1999 is de VSE een gezonde onderneming met binnen de oude gebouwen een uiterst moderne slachterij. Behalve deze coöperatieve slachterij is er een andere grote speler actief. Het betreft het bedrijf van de heer Tomassen in Ermelo, die vanuit een eenvoudig poeliersbedrijf een slachterij annex fokkerij heeft weten op te bouwen die goed is voor anderhalf miljoen eenden per jaar, zo'n 25% van de totale productie. Zijn bedrijf is de hoofdleverancier van Pekingeenden aan Chinese restaurants.

Zoals vaak blijft de toekomst van de eendenhouderij onzeker. De hoge investeringen hebben veel bedrijven in financieel opzicht kwetsbaar gemaakt. Er zijn ook nogal wat bedrijven die met opvolgingsperikelen kampen. Andere zaken die de bedrijfstak onder druk zetten zijn de toenemende regelgeving vanuit Den Haag en Brussel, de lage vleesprijzen, de stijgende kosten van mestafzet, de lage prijzen voor veren als gevolg van dumping op de Europese markt door China en weer veel concurrentie vanuit Oost-Europa.

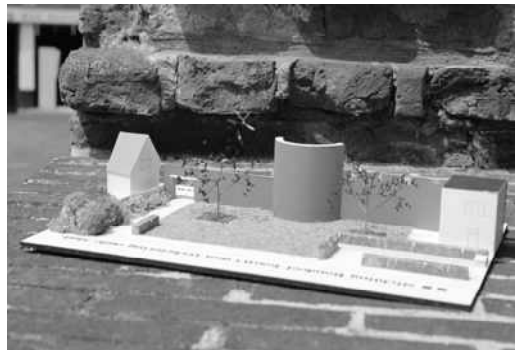
Gelukkig zijn er ook positieve zaken, zoals lage voerprijzen, de efficiënte slachterij en de goede naam van de Nederlandse eend en de Nederlandse bedrijven. Ondanks alle ontwikkelingen is er in de afgelopen jaren maar weinig echt veranderd. Goede en slechte jaren wisselden elkaar af, en dat is nooit anders geweest. Door goed samen te werken heeft men heel wat stormen doorstaan. We moeten er dan ook maar vanuit gaan dat Ermelo en Harderwijk voorlopig nog niet van de eendenhouders af zijn. Is dat jammer? Voor sommige mensen wel, voor anderen niet. Het is en blijft een unieke bedrijfstak in een mooie omgeving die, ook via toeleveringsbedrijven, zorgt voor een mooi product en werkgelegenheid.

Stichting Rondeel wil herstel stadsmuur

Stichting Rondeel is een van de organisaties die in Harderwijk historische rondleidingen verzorgen en sinds kort is Jan Visser voorzitter. Rondeel heeft het initiatief genomen voor de actie 'Voor elke kop een Kloostermop' waarmee de Stichting een restauratie van het rondeel in de stadsmuur (aan de Doelenstraat) wil realiseren. De actie loopt al een poosje maar heeft zeker nog input nodig om dit doel te realiseren. Het bestuur is vol goede moed dat ze slaagt in haar missie. Het rondeel dat ooit deel uitmaakte van de stadsmuur is waarschijnlijk rond 1910 verdwenen toen in opdracht van de gemeente een aantal muurhuisjes plaatsmaakte voor arbeiderswoningen aan de Doelenstraat. Het fundament van het rondeel is nog te herkennen aan het opgebouwde muurtje. Bouwkundig moet het herstel van dit rondeel worden gezien als een reconstructie van dit gedeelte van de stadsmuur.

We willen graag dat het rondeel er staat als de parkeergarage wordt geopend, in oktober 2011. Het bestuur van de Stichting Rondeel is inmiddels intensief in gesprek met een aantal sponsors, waaronder de bouwers van de parkeergarage Strukton, maar ook met Harderwijkse ondernemers als Bimo Bouw en Scheer & Foppen. Die gesprekken lopen voortvarend want iedereen kan zich wel vinden in het doel van een mooie entree van de binnenstad in de buurt van de voormalige Luttekepoort. Het geld dat Rondeel binnen haalt door het verzorgen van rondleidingen gaat ook naar dit project.

Inwoners van Harderwijk worden onder het motto 'Voor elke kop een Kloostermop' opgeroepen mee te doen aan de actie voor herstel van de muur. Voor € 10.- kunnen vijf kloostermoppen worden gekocht en in ruil daarvoor wordt de naam van de gulle gever voor eeuwig ingemetseld in het rondeel. Wie zeker wil weten dat zijn naam *'voor komende eeuwen de tijd zal trotseren'* vindt in deze actie een unieke kans. Voormalig architect Hans Drost heeft zijn medewerking verleend door het maken van bouwtekeningen en een maquette waarmee een beeld ontstaat van de toekomstige situatie. De stenen die gebruikt gaan worden zijn overigens nieuwe kloostermoppen zodat in de toekomst herkenbaar blijft op welke plaatsen de muur hersteld is. Donateurs kunnen een bedrag (€ 10.- of een veelvoud daarvan) overmaken op bankrekeningnummer 35.46.88.278 t.n.v. het Monumentenfonds Stichting Rondeel. Rondeel is een ANBI instelling en giften zijn fiscaal aftrekbaar.

Nieuwe leden

De afgelopen periode mochten we de volgende nieuwe leden verwelkomen.
Alle leden ontvangen een welkomstpakket en we hopen dat het lidmaatschap aan hun verwachtingen zal voldoen.

Dhr. W.J. Nijveld	Olmenlaan 5	3843 JX	Harderwijk
Mevr. D. Hoffmann	Tromplaan 22	3843 EG	Harderwijk
Dhr. J. van Nieuwenhuizen	Salentijnerhout 1	3845 ES	Harderwijk
Dhr. C. Hendrickx	Tonselsehof 26	3845 DV	Harderwijk
Dhr. J. van Roekel	Hondegatstraat 2	3841 CG	Harderwijk
Dhr. A. van de Meer	Alb. Thijmlaan 44	3842 ZC	Harderwijk
Dhr. H. Vermeer	Nassaulaan 24	3843 DD	Harderwijk
Dhr. W. Pullen	Stationslaan 115-17	3844 GC	Harderwijk
Dhr. P.A. Heijmans	Stationslaan 117- 6	3844 GC	Harderwijk
Dhr. W.G. van der Linden	Olmenlaan 23	3843 JX	Harderwijk
Mevr. G. Hollander-Verhoeve	Fazantlaan 4	3847 LC	Harderwijk
Dhr. H. Kost	Klaproosmeen 72	3844 PK	Harderwijk
Dhr. J. Corten	Randweg 28	3843 JB	Harderwijk
Mevr. Snel	Fazantlaan 4	3847 LC	Harderwijk
Dhr. D. IJsseldijk	Torenbergerhout 50	3845 HC	Harderwijk
Dhr. P. van der Velde	Kerklaan 7	3851 JV	Ermelo
Dhr. H. Vogelsang	Wet. Jansenlaan 56	3844 DG	Harderwijk
Mevr. S. van Harten	Tonselsedreef 14	3845 CT	Harderwijk
Dhr. T. Foppen	Alb. Thijmlaan 6	3842 ZC	Harderwijk

Heeft u ook zin om eens van de zon te genieten
op een prachtig eiland met volop zon, zee en
strand. Ga dan eens naar Curaçao.
Nu een prachtige villa met zwembad te huur.

Bezoek onze website
www.casaverhuurcuracao.nl
en neem vrijblijvend contact met ons op.

Samenstelling bestuur en voorzitters van werkgroepen

naam	straat	telefoon	functie
W. Goedhart	Braamberghout 126	06-10015231	voorzitter
J. Mons	Postbus 210 (3840 AE)	Harderwijk	secretaris
J.L. de Jong	Hoogstraat 5	06-21541421	lid
B. Kappers	Hogepad 24	42 96 03	penningmeester
T. Bakker	Hazelaarlaan 9	06-23150044	public relations
C.Th. van der Heijden	Bunschotenmeen 21	42 09 71	lid
M.E. van der Heijden-Staats	Bleek 16	56 35 31	lid
H. van Till	Kielmeen 11	36 39 36	lid
B. Schipper	Landweg 1	06-20194466	huismeester
Vittepraetje			
T. Bakker	Hazelaarlaan 9	06-23150044	hoofdredacteur
G. Verwijs-ten Hove	Friesegracht 13	42 06 93	eindredacteur
P. Stellingwerf	Metten Gerritskamp 5	55 23 42	redacteur
Ledenadministratie			
B. Kappers	Hogepad 24	42 96 03	
Werkgroep Archeologie			
Henk Hovenkamp		06-53352537	
Werkgroep Genealogie			
R. Uittien-Jacobs	J.P.Heyelaan 58	41 44 31	voorzitter
Werkgroep Kroniek van Harderwijk			
T. Bakker	Hazelaarlaan 9	06-23150044	
Werkgroep Open Monumentendag			
C.Th. van der Heijden	Bunschotenmeen 21	42 09 71	
Werkgroep Geveldocumentatie			
R.K.S. Beute	Smeepoortenbrink 17	41 62 63	lid
Hoofdverspreider			
P. J. van Wageningen	Mecklenburglaan 84	41 73 35	
Verspreiders			
wijknaam	naam	adres	telefoon
1 = Stadsweiden 1	B. Karssen	Gruttomeen 39	42 10 73
2 = Slingerbos	C. Deitmers	Stationslaan 117-19	41 51 55
3 = Wittenhagen/Veldkamp	C.G. de Vries	Rooseveltlaan 24	42 67 32
4 = De Stad	E. Beute-Oskam	Smeepoortenbrink 17	41 62 63
5 = Stadsdennen	H. Schaaf	Guido Gezellelaan 91	41 43 38
6 = Stationslaan	H. Skora	Churchilllaan 23	41 53 97
7 = Zeebuurt	L. Postma	Hendric Stevinstraat 8	41 51 78
8 = Hierden	H. Messerschmidt	Zuiderzeestraatweg 61	45 21 83
9 = Ermelo	T. Goossens	De Acht Schepel 13	55 42 76
10 = Frankrijk	B.A.M.M.v.d.Voordt	Kuulekamp 6	41 96 15
11 = Drielanden	N.C.R. de Jong	Beethovendreef 13	42 13 42
12 = Ceintuurbaan	P. J. van Wageningen	Mecklenburglaan 84	41 73 35
13 = Stadsweiden 2	C.Th. van der Heijden	Bunschotenmeen 21	42 09 71
14 = Binnenstad	A. Jansen	Luttekepoortstraat 186	42 50 10
15 = Friesegracht	M. van Broekhoven	Plantage 68	41 51 73

Voor actuele informatie bezoekt u ook onze website

Een boeiend adres

Midden Nederland
MAKELAARS

UNIVÉ
VERZEKERINGEN

Telefoon (0341) 41 15 41 Telefoon (0341) 41 15 41

Verkeersweg 77, 3842 LE Harderwijk